

Proefsleuvenonderzoek Lummen - Burggrachtstraat

Korneel Gheysen

RUBEN WILLAERT BVBA
Afdeling Archeologie

Colofon

Ruben Willaert bvba

Auteurs: Korneel Gheysen

Foto's en tekeningen: Ruben Willaert bvba

In opdracht van: RO-Vlaanderen, Onroerend Erfgoed

© Ruben Willaert bvba, Sijsele, april 2008

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	1
1. Algemeen	3
1.1. Inleiding	3
1.2. Situering	4
1.2.1. Lokalisering.....	4
1.2.2. Bodemkundige gegevens.....	5
1.2.3. Historische gegevens	6
2.1. Vooropgestelde strategie	7
2.2. Onderzoeksmethode	7
3. Resultaten	9
3.1. Stratigrafie.....	9
3.2. Archeologische resultaten	11
4. Evaluatie en advies.....	13
BIJLAGEN.....	15
1. Overzichtskaart.....	15
2. Omtrek en Oppervlakte van de proefsleuven.....	15

1. Algemeen

1.1. Inleiding

Het archeologisch patrimonium kan omschreven worden als het geheel aan resten die in of op de bodem aanwezig zijn en getuigen van het menselijk handelen in het verleden. Op 30 juni 1993 keurde het Vlaamse parlement het decreet houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium goed¹. Dit decreet ontstond naar aanleiding van het Europese verdrag ter bescherming van het archeologisch erfgoed, dat in 1992 in La Valetta (Malta) ondertekend werd door de leden van de Europese Ministerraad². Het verdrag van Malta werd op 12 oktober 2001 door de Vlaamse regering goedgekeurd en door de federale regering op 30 januari 2002 ondertekend. Uitgangspunten van het verdrag zijn: een betere afstemming tussen archeologische erfgoedzorg en ruimtelijke planningsprocessen, een integrale monumentenzorg en behoud van het archeologisch erfgoed *in situ*. Het verdrag van Malta stuurt daarnaast ook aan op de veralgemening van het zgn. veroorzakersprincipe. Waar het archeologisch patrimonium door de uitvoering van werkzaamheden verloren dreigt te gaan, moeten de kosten van een voorafgaand wetenschappelijk verantwoord onderzoek ervan verhaald worden op de veroorzaker.

Het archeologisch onderzoek te Lummen vond plaats in de bebouwde kom ter hoogte van de Burggrachtstraat 10. Dit terrein wordt in de nabije toekomst bebouwd door de gemeente Lummen. Vanwege de hoge archeologische verwachting werd voorafgaand de verkaveling een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in opdracht van het Agentschap RO-Vlaanderen Onroerend Erfgoed. Het onderzoek werd uitgevoerd door Ruben Willaert bvba³. In het kader van dit project werd een archeoloog (Korneel Gheysen) aangenomen. Het Agentschap RO-Vlaanderen Onroerend Erfgoed (Ingrid Vanderhoydonck) stond in voor de administratieve begeleiding van het project. Het onderzoek kreeg de opgravingsvergunning 2008/49 en de archeologische werkcode LU08BG (Lummen 2008, Burggrachtstraat).

De voorziene termijn bedroeg 2 werkdagen: 1 dag terreinwerk en 1 dag verwerking. Het proefsleuvenonderzoek vond plaats op 21 april 2008.

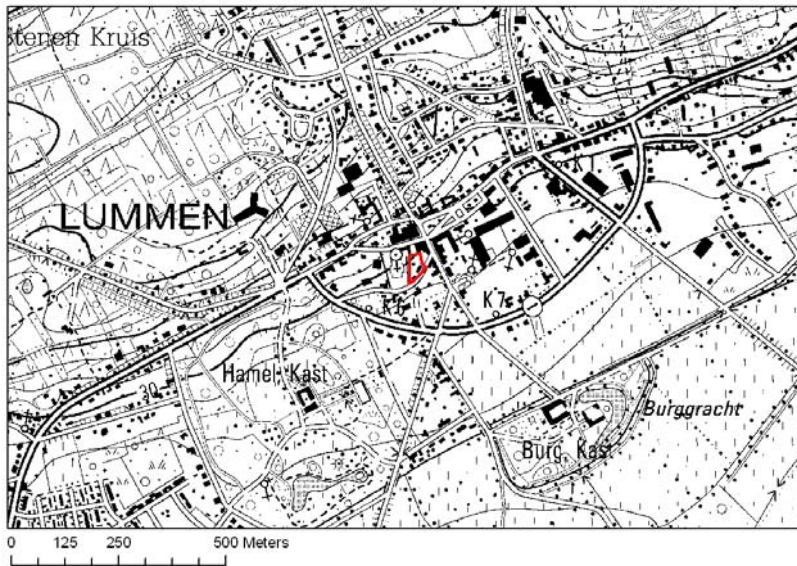
¹ Decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologische patrimonium, gewijzigd bij het decreet van 18 mei 1999 en 28 februari 2003.

² Conventie van La Valetta (Malta), Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed, 20 januari 1992

³ Bloemisterijstraat 6, 8340 Sijsele. Website: www.rubenwillaert.be.

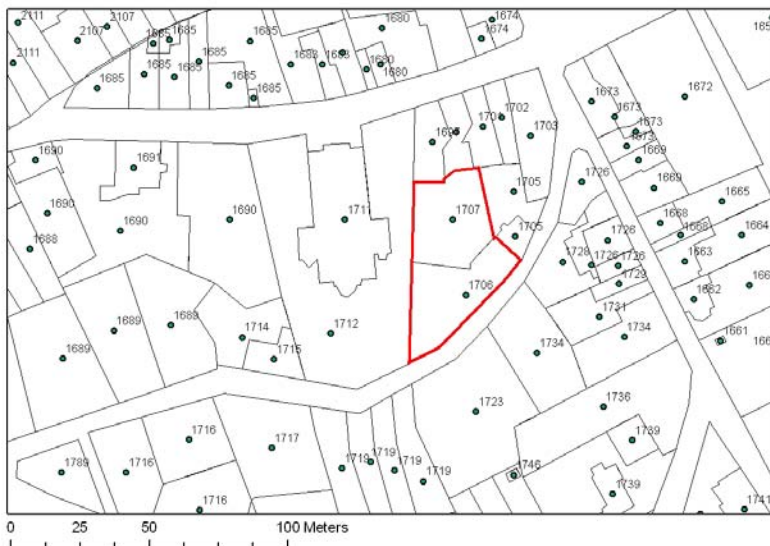
1.2. Situering

1.2.1. Lokalisering

Figuur 1 Topografische kaart van Lummen met ligging van het plangebied

Het plangebied ligt in het centrum van de gemeente Lummen langs de Burggrachtstraat. Het plangebied ligt ten oosten van de kerk en wordt aan de zuidrand begrensd door de Burggrachtstraat. Momenteel is het plangebied in gebruik als parkeerplaats (perceel 1706) en als tuin (1707^E). De percelen worden van elkaar gescheiden door betonnen afsluitingen. Het plangebied heeft een oppervlakte van 1130 m².

Figuur 2 Kadasterkaart Lummen met ligging van het plangebied

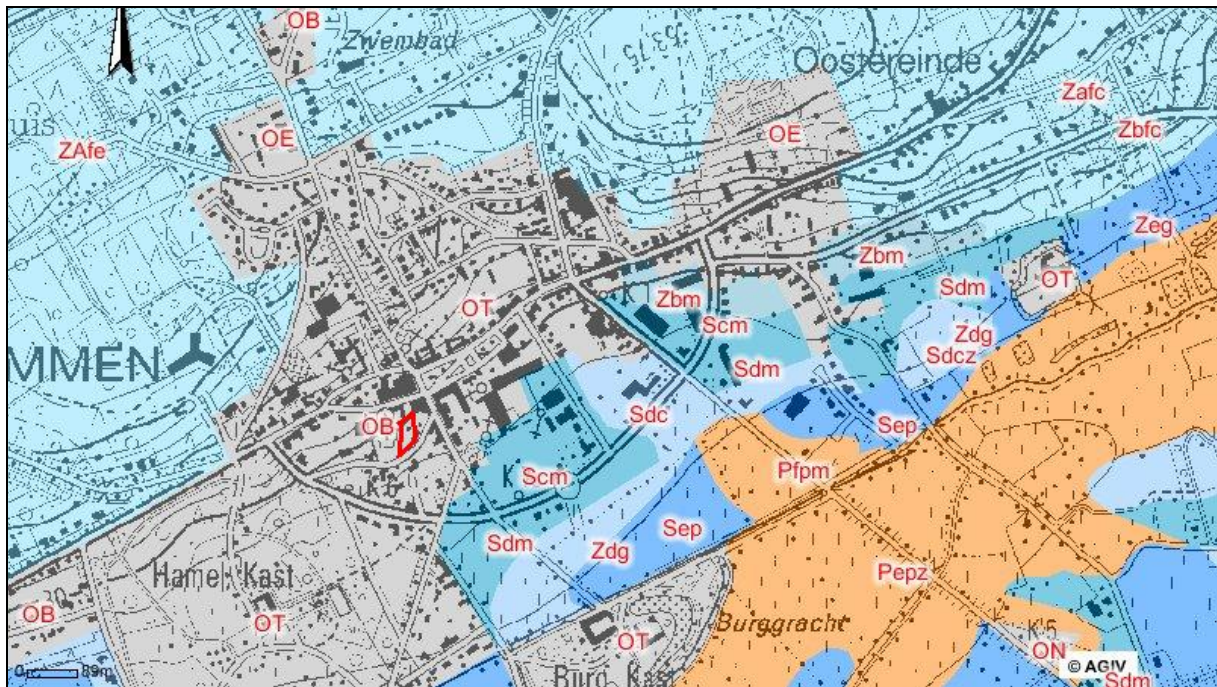
Op de kadasterkaart⁴ heeft het plangebied de perceelsnummers 1706 en een deel van 1707E.

⁴ 2de afdeling, sectie D.

1.2.2. Bodemkundige gegevens

Lummen ligt op het Kempisch Laagplateau op een zuidwest-noordoost georiënteerde heuvelrug. Deze heuvelrug verbindt het Hageland met het Kempisch Laagplateau⁵.

Op de Bodemkaart van België⁶ is het plangebied niet gekarteerd (*Bebouwde zones*, kaartcode OB, en *Sterk vergraven gronden*, kaartcode OT). Bij extrapolatie van de omliggende gekarteerde zones ligt het plangebied in een overgangszone van *Droog zand met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizon* (kaartcode ZAfe, de appendix ...e wijst op de aanwezigheid van *stenige materialen*) en *Matig droge lemige zandbodem met dikke antropogene humus A horizon* (kaartcode Scm).

Figuur 3 Het plangebied op de bodemkaart

Kaartcode ZAfe heeft als bijzonder kenmerk de drainagekwaliteit. Code .A. duidt op een complexe drainageklasse. In dit gebied is de drainage niet homogeen, en komen zowel zeer droge (.a.), droge (.b.), matige droge (.c.) en matig natte (.d.) gronden voor. De bodemvorming is weinig uitgesproken (..f)⁷.

De dikke antropogene humus A-horizont (..m) in kaartcode Scm geeft aan dat deze A-horizont dikker is dan 60 cm. Een algemene stelregel is dat bovengronden met een dikte van een normale bouwvoor (tot 40 cm) nooit zijn opgehoogd, terwijl zeer dikke dekken altijd door ophoging zijn ontstaan⁸. Een typisch voorbeeld van opgehoogde gronden zijn de plaggengronden, een techniek om zandgronden te verbeteren die aangetroffen worden in de Kempen, in Nederland en het noordwesten van Duitsland. Plaggen, zoden uit heidegronden, bossen en weiden, werden afgestoken om als strooisel te dienen in de stallen. Na verloop van tijd werden deze voor de bezaaiingen op het akkerland uitgestrooid en ingewerkt. Omdat de plaggen niet uit organisch materiaal alleen bestonden maar ook minerale grond bevatten,

⁵ http://paola.erfgoed.net/sdx/inventaris/toon.xsp?id=964&base=gebied&qid=sdx_q3&p=1

⁶ <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart>

⁷ Ameryckx *et al.*, 1995, p. 198-201.

⁸ Bakker en Schelling, 1989, p.44 – 45.

hoogde het akkerland na verloop van tijd op. De bouwvoor kan zo meer dan een meter dik worden⁹.

1.2.3. Historische gegevens¹⁰

Lummen heeft verschillende naamsverklaringen. Enerzijds is er het Latijnse "Lumen", naar het licht. In de tweede helft van de vierde eeuw was Lummen gekend als "lampinam", "Lempinam" en "Salampinam". Een andere verklaring is dat "Lummen" zou afkomstig zijn van het Germaanse "lom", wat vochtig betekent.

Lummen was aanvankelijk een "villa" van de bisschop van Luik, waarvan de kern (Lummen-Koersel) tot 1180 een parochie vormde. Vanaf de tiende eeuw legden de graven van Loon beslag op de bisschoppelijke villa en vormden een *allodium* in het kader van de uitbreiding van Loon in de richting van de "Pagus Toxandriae" en hun verzet tegen de hertogen van Brabant.

In 1203 werd Lummen overgedragen door Lodewijk II aan prins-bisschop Hugo de Pierrepont. Het gebied werd terug in leen genomen met als onderleenman Lodewijk van Walcourt, voogd van Haspengouw en eerste Heer van Lummen. De familie van der Marck-Arenberg verwierf door huwelijk in 1350 het bezit tot aan de Franse tijd. Door deze familie werden pogingen ondernomen om de vrijheerlijkheid als onafhankelijk land te beschouwen. Vanaf de 14de eeuw beweerden ook de hertogen van Brabant een kwart van de heerlijkheid te bezitten. Daardoor behoorde de heerlijkheid "pro indivisio" aan twee heren, en lagen binnen de grenzen van Lummen (Lummen, Linkhout, Koersel, Schulen vanaf 1260) de Loonse en Brabantse bezittingen door elkaar. Enkel Schulen was uitsluitend Loons. Dit zorgde voor een ingewikkelde rechtspraak.

Lummen vormde een kern dorp met een rechthoekig dorpsplein. Ten zuidwesten van het dorpsplein lag op de plaats van de huidige kerk vermoedelijk het "castrum"¹¹. Dit werd later vervangen door de Burg. In de 17de en 18de eeuw werden verschillende schansen opgericht. Vier hiervan zijn nog zichtbaar op de kadasterkaarten.

Volgens de lokale heemkundigen was het perceel langsheen de Burggracht bebouwd met typische arbeiderswoningen.

⁹ Ameryckx *et al.*, 1995, p. 64-65.

¹⁰ http://paola.erfgoed.net/sdx/inventaris/toon.xsp?id=964&base=gebied&qid=sdx_q3&p=1. Het volgende stuk is hierop gebaseerd.

¹¹ Al dan niet versterkte nederzetting uit de middeleeuwen.

2. Methodiek

Bij een archeologische inventarisatie wordt getracht inzicht te krijgen in de verspreiding, de dichtheid, de aard en de chronologische waarde van de eventuele archeologische sporen op het terrein. De meest aangewezen manier om het onderzoeksgebied te inventariseren, is door middel van een proefsleuvenonderzoek. Hierbij worden verspreid over het gebied sleuven gegraven, die toelaten om een blik in de bodem te werpen. Deze sleuven worden onder archeologische begeleiding machinaal aangelegd tot op de moederbodem, de natuurlijke ongeroerde ondergrond. In totaal wordt op deze manier ongeveer 10 tot 12 % van het plangebied gesondeerd.

Het proefsleuvenonderzoek kan uitgevoerd worden volgens twee methodes. Bij het zogenaamde Lorraine-systeem worden proefsleuven met een lengte van 10m en de breedte van één kraanbak in alternerend raster uitgegraven. De afstand tussen de putten onderling en de rijen is telkens 10m. Bij de methode van continue sleuven worden lange proefsleuven ononderbroken over de volledige lengte van de percelen uitgegraven. De afstand tussen de rijen bedraagt max. 15m. In beide gevallen gebeurt de afgraving door een kraan met platte bak, waarvan de bakbreedte minstens 1,8m bedraagt en bij voorkeur 2m.

2.1. Vooropgestelde strategie

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek werden *technische bepalingen* m.b.t. de *archeologische inventarisatie Lummen, Burggrachtstraat* schriftelijk vastgesteld door het Agentschap RO Vlaanderen Onroerend Erfgoed. Deze technische bepalingen omvatten de kwaliteitsnormen waaraan het archeologisch onderzoek dient te voldoen.

2.2. Onderzoeksmethode

De beschikbare oppervlakte was te klein voor één van de hierboven beschreven methodes. Met de bouwheer was afgesproken dat enkel het te bebouwen terrein werd onderzocht. Het achterliggende perceel (kadasternummer 1707) moest niet onderzocht worden. Hierdoor werd besloten twee haaks op elkaar gerichte sleuven te graven. Hierdoor werd de kans op om mogelijk lineair aanwezige structuren (als een gracht, dijk, weg, schans,...) aan te treffen vergroot.

In totaal werden 2 sleuven gegraven. Sleuf 1 is evenwijdig met de Burggrachtstraat georiënteerd en heeft een lengte van 17 m. Sleuf 2 staat haaks op de Burggrachtstraat en heeft een lengte van 15,50 m.

Tijdens de aanleg van de proefsleuven werd door een kraan met platte bak de bovenliggende bouwvoor afgegraven tot op het archeologisch leesbaar niveau. In elke proefsleuf werd op een relevant sporenniveau, of indien dat niet aanwezig was, ter hoogte van de overgang tussen de humeuze bovenlaag en onverstoorde moederbodem, een vlak aangelegd. Het graven van de proefsleuven gebeurde steeds onder aanwezigheid en aangeven van een archeoloog.

De proefsleuven werden met een totaal station ingemeten en gekoppeld aan het landelijk coördinatennet. Waar sporen werden aangetroffen, werd het opgravingsvlak plaatselijk opgeschaafd om vervolgens de sporen zo optimaal mogelijk te documenteren. Dit hield in: fotograferen, (analog) intekenen (schaal 1:50) en beschrijven van alle aangetroffen sporen,

voor zover zij niet van recente aard waren. Een beperkt aantal sporen werd gecoupeerd om meer informatie te verkrijgen over de aard en de datering van de sporen. De coupes hadden tot doel inzicht te krijgen in de aard en datering van de sporen en werden systematisch gefotografeerd. De coupe van de gracht werd niet ingetekend vanwege de instabiliteit van deze gracht. Eén spoor (s1 in sleuf 1) werd over een lengte van twee meter in profiel getekend (schaal 1:20). In gevallen waarin sporen gegroepeerd voorkwamen, werd hun onderlinge ruimtelijke en chronologische samenhang in de mate van het mogelijke onderzocht. Indien vondsten werden aangetroffen, werden zij zorgvuldig verzameld en geregistreerd volgens spoor en/of stratigrafisch niveau.

Bij het aanleggen van sleuf 1 werd net onder de grindlaag van de parking een muur aangetroffen (s1). Om deze muur goed te kunnen documenteren werd besloten om de grindlaag weg te halen tot op het niveau van de muur en de sleuf met 30 cm op te schuiven om tot op de archeologisch relevante lagen te kunnen graven. Hierdoor is de sleuf ter hoogte van spoor 1 iets breder.

In elke proefsleuf werd een bodemprofiel van circa 2m lengte geregistreerd. Deze verzameling profielen laat toe een goede indruk te verkrijgen van de terreinopbouw van het gehele plangebied. De profielen werden hoofdzakelijk gefotografeerd (met referentiegegevens zoals fotobordje¹² en sjalon). De resultaten van dit bodemkundig onderzoek worden meer in detail besproken in 3.1.

¹² De verwijzingen op het fotobordje bestaan uit de sitenaam, het sleufnummer en het profiel W (westzijde sleuf), O (oostzijde sleuf), N (noordzijde sleuf), Z (zuidzijde sleuf) en C (centraal).

3. Resultaten

3.1. Stratigrafie

Het plangebied heeft een lichte helling naar het noorden toe. Ter hoogte van de Burggrachtstraat ligt het plangebied op 28,30 m +TAW en loopt langzaam naar het noorden toe op tot 28,50 m+ TAW.

Figuur 4 Overzicht van het plangebied

Het bodemprofiel van sleuf 1 vertoont een ophogingspakket van 70 cm dikte, bestaand uit een toplaag van steenslag voor de aanleg van het parkeerterrein. Hieronder ligt een pakket gele zavel en aandamzand. Deze laag ligt rechtstreeks op een bruingrijze zandlaag met een matig fijne structuur (C-horizont). Er zijn geen sporen van bodemvorming of de oorspronkelijke hoger liggende lagen aangetroffen.

Figuur 5 Het oostprofiel van sleuf 1

Aan de noordzijde van sleuf 2 bestaat de C-horizont uit een matig grove, licht lemige zandgrond. Deze horizont was rechtstreeks aanwezig onder de bouwvoor. De C-horizont wordt grijziger aan de rand van de aanwezige "gracht". Deze structuur wordt gekenmerkt door een bruin, humeus en zandig pakket. Hoewel deze ondergrond vrij natuurlijk aandeed, werd in dit pakket vondstenmateriaal aangetroffen. Mogelijk was gedurende nattere periodes deze ondergrond onstabiel en klinkte het materiaal in. Door dit vondstenmateriaal werd niet direct duidelijk of dit pakket natuurlijk was of niet. Onder dit pakket werd aan de zuidzijde van de sleuf een zwartblauwe, sterk humeuze grachtvulling aangetroffen (s2, zie verder). Vanuit veiligheidsoverwegingen was het niet mogelijk dit pakket grondig te documenteren. Enkele foto's werden genomen.

3.2. Archeologische resultaten

MUREN

Zowel in sleuf 1 als in sleuf 2 werd een muur opgetrokken in ijzerzandsteen aangetroffen. In sleuf 1 bestond de muur (s1) uit grote ijzerzandstenen blokken. Deze blokken waren ruw gehouwen en hadden een grootte van 35 cm breed, tussen 55 en 70 cm lang en 20 cm hoog. De blokken waren gevoegd met een zandmortel. De rijen waren twee blokken hoog gestapeld bovenop een uitspringende funderingsvoet van 1 blok hoog. De muur kon over een lengte van 7 m gevolgd worden. In de insteek van s1 werd een munt en de voet van een kelkglas aangetroffen.

Het muntje bestaat uit koper en is vermoedelijk te identificeren als een oord van Jan Theodoor van Beieren, prins-bisschop van Luik (1744-1763)¹³. Het glas is de voet van een kelkglas, te dateren in de periode 1700 – 1850.

Figuur 6 Sleuf 1 spoor 1: ijzerzandstenen muur

De overige muren zijn minder diep gefundeerd. Spoor 7 uit sleuf 1 bestaat uit een ijzerzandstenen fundering, vermengd met baksteen, en zandmortel. Deze fundering ligt in het verlengde van een recentere muur. De fundering is slordig gemetseld en bestaat uit recuperatiemateriaal. Spoor 7 vormt met spoor 3 een vierkante ruimte. Deze ruimte heeft een breedte van 2,10 m. De muren zijn elk 40 cm dik. Spoor 3 bestaat volledig uit machinaal gemaakte baksteen en witte kalkmortel. De ruimte die ontstaat door spoor 7 en 3 kan geïnterpreteerd worden als een restant van de arbeidershuizen waarvan hoger sprake. De kelder is opgevuld met koolas en puinmateriaal, vermoedelijk afkomstig van de sloop.

¹³ Met dank aan Koen Luts, heemkundige kring Lummen.

Figuur 7 Sleuf 1 spoor 3 en spoor 7

Ook in sleuf 2 waren twee muurtjes aanwezig. Spoor 3 bestond uit een oostwest-georiënteerde muur, bestaand uit zandsteen. Deze muur was ca. 20 cm breed, en 1 steen hoog bewaard (ca. 30 cm). De mortel bestond uit zandmortel.

Op 2 m afstand naar het zuiden toe lag spoor 4. Ook hier was een bakstenen muurtje aanwezig. Dit muurtje, gevoegd met witte mortel, was slechts 20 cm hoog bewaard. Beide muurtjes zijn weg gehaald om spoor 2 beter te kunnen onderzoeken. De functie van de muurtjes is niet direct duidelijk.

Spoor 2, 6 en 7 van sleuf 1 bestaat uit losse stukken afbraakmateriaal.

GRACHT

Zowel in sleuf 1 als in sleuf 2 werd een bruine, humeus zandige laag aangetroffen. Deze laag kan geïnterpreteerd worden als een nattere zone. De scherpe overgang tussen deze laag en de natuurlijke horizonten in sleuf 1 (spoor 5) duidt eerder op een menselijke origine dan op een natuurlijk ontstaan. Het vondstenmateriaal in spoor 5 is te dateren in de 15de tot 18de eeuw. Aan de zuidkant van sleuf 2 ging deze laag over in een zwartblauwe, humeuze grachtvulling (s2). De bovenzijde van deze grachtvulling begon op 1,30 m onder het maaiveld. De onderzijde kon vanuit veiligheidsoverwegingen niet bereikt worden. Het vondstenmateriaal, een fragment van een grape, is te dateren in de 17de tot 18de eeuw.

4. Evaluatie en advies

Het plangebied leverde een ijzerzandstenen muur op, met hiervoor gelegen een van oorsprong natte zone, die afliep in een (gegraven) gracht. Op de looplaag van de natte zone en in de gracht was vondstenmateriaal aanwezig vanaf de 17de – 18de eeuw. Het vondstenmateriaal uit de insteek van de muur (een voet van een kelkglas, vanaf de 17de eeuw; en een munt, te dateren rond 1750) wijzen op een constructie uit de achttiende eeuw. Deze constructie is na verloop van tijd afgebroken. Zowel de gracht als de muur is na verloop van tijd overbouwd met constructies uit de negentiende of vroeg-twintigste eeuw. Deze ijzerzandstenen muur ligt in het verlengde van de muur in de achtertuin van burggracht nr. 10. Mogelijk diende deze muur als kerkhofmuur of als keermuur, horend bij de oude kerk.

Over de functie van deze muur en gracht zal verder archeologisch onderzoek op deze plaats weinig nieuwe resultaten opleveren. Er wordt geen vervolgonderzoek geadviseerd. Wel wordt een doorgedreven archiefonderzoek aanbevolen.

BIBLIOGRAFIE

AMERYCKX J.B., VERHEYE W. & VERMEIRE R., 1995, *Bodemkunde*, Gent.

BAKKER H. de & SCHELLING J, 1989, *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*, Wageningen.

Internetbronnen:

Bodemkaart: <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart>

Cultuurhistorisch ensemble

<http://paola.erfgoed.net/sdx/inventaris>

Lummen

<http://www.lummen.be>

BIJLAGEN

1. Overzichtskaart¹⁴

In losse bijlage

2. Omtrek en Oppervlakte van de proefsleuven

Proefsleuf	Omtrek	EH	Oppervlakte	EH
				ha
1	38,21 m		47,94 m ²	
2	37,95 m		37,56 m ²	
Totaal			85,5 m²	

¹⁴ Opgemeten door landmeter A. Dierick, Teccon .